

O gospodarjenju z gozdovi na državni gosposčini Štanof pri Gornji Radgoni na prehodu iz 18. v 19. stol.

dr. Jože Maček*

Maček, J.: O gospodarjenju z gozdovi na državni gosposčini Štanof pri Gornji Radgoni na prehodu iz 18. v 19. stoletje. *Gozdarski vestnik* 44, 1986, 7-8, str. 291, v slovenščini, povzetek v nemščini.

V razpravi je obdelano gozdarstvo na državni gosposčini Štanof pri Gornji Radgoni na podlagi Opisa posestva iz leta 1802. Na tej majhni, v bistvu rentni gosposčini so gozdovi obsegali okoli 43 % vseh zemljišč. Pravih služnostnih pravic podložniki v gozdovih niso imeli, so pa v njih nekateri pasli in so za odškodnino sekali drva za gosposčino. S prodajo drv je bil dosežen celotni dohodek iz gozdov. Tudi stroški z njimi so bili neznatni. V letnem čistem dohodku v letih 1793-1801 je gozdarstvo sodelovalo s povprečno 1,28 %.

Maček, J.: Forest Management on the State Estate Štanof at Gornja Radgona at the Turn of the 18th Century. *Gozdarski vestnik* 44, 1986, 7-8, p. 291, in Slovene, summary in German.

The paper deals with the forestry on the state estate Štanof at Gornja Radgona according to its specification from 1802. On this small, basically revenue estate forests represented about 43 % of the entire ground. Subjects had no real servitude rights, but some used the forests for pasture (in return they chopped wood for the estate). Selling firewood was the only income from the forests, but they required minimal costs. The forests made an average contribution of 1,28 % to the average net annual income (period from 1793 till 1801).

*J. M., red. prof. dr. agr. zn., dr. ekon. zn., dipl. ing. agr., dipl. oecón., Biotehniška fakulteta v TOZD za agronomijo. Yu-61001 Ljubljana, Jamnikarjeva 101.

Državna gosposčina Štanof (Steinhof) v občini Plitvički vrh blizu Murščaka je nastala l. 1773, ko je Marija Terezija razpustila jezuitski red in so vsa njegova posestva prešla v last študijskega sklada. Njegovi dohodki naj bi šli v korist univerze v Gradcu. Posestva so prešla v neposredno upravljanje administracije državnih posestev v Gradcu.

Na obronkih jugozahodno od Gornje Radgone je imel deželni knez leta 1265 17 posestev, ki jih je dajal v zajem. Steinhof, desetine dvor se prvič omenja 1338, bil pa je v lasti nadškofa. Ta imetja je leta 1581 kupil Hans G. von Traupitz, njegova vdova Afra pa jih je zapustila graškim jezuitom. Deželni knez jim je daroval še urad Steindorf iz radgonskega urbarja. Gosposčina ni bila velika glede posesti, pač pa je imela dosti desetine. Leta 1868 je gosposčina prešla v zasebno last. Do leta 1918 se je menjalo sedem lastnikov.¹

Ker ta gosposčina, kot tudi druga bivša samostanska posestva v državni upravi, niso dajala pričakovanih dohodkov, so pristojni deželni in državni organi (omenjena administracija in gubernij v Gradcu ter dvorana komora na Dunaju) večkrat razpravljali o njihovi prodaji zasebnikom. Za to pa je bilo potrebno gosposčine podrobno opisati, izmeriti njihove površine, ugotoviti njih prihodke in odhodke ter pripraviti prodajno ponudbo. Po naročilu cesarja in nadvojvode Karla je graška administracija izdala nalog, da morajo upravniki z osebjem vseh gosposčin v državni upravi napraviti opise posestev (tako imenovane Güterbeschreibung), od katerih nam najstarejši lahko rabijo kot prvovrsten zgodovinski vir za obdobje pred dobrimi stodevetdesetimi leti.

Opis gosposčine Steinhof² je posebej zanimiv zato, ker ima priključene bilance z različnimi zanimivimi podatki za leta 1793 do 1801. Na ta način lahko dobimo izvrsten vpogled v gospodarjenje majhne gosposčine s skromno lastno zemljiško posestjo, kot je steinhofska tedaj bila, v strukturo njenih gospodarskih panog in njihov delež v končnih dohodkih.

V tem prispevku želimo prikazati stanje

¹ Pirchegger, H.: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Bd. 10, München 1962, str. 49.

² Historische Beschreibung der Studienfondsherreschaft Steinhof, 1802. Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Herrschaft Steinhof, Schuber 1, Heft 2.

gozdov na podlagi poglavja o gozdarstvu³ iz omenjenega opisa in na podlagi nekaterih prilog iz bilanc gospodarjenja z gozdom na štajnhofski gosposčini. Opis gozdarstva je v izvirniku podan v obliki vnaprej postavljenih shematiziranih vprašanj, na katere je gosposčina odgovarjala.

Gozdovi te gosposčine so bili gotovo ocenjeni in opisani za terezijansko davčno rektifikacijo okoli leta 1748, bolj natančno pa za predvideno jožefinsko urbarialno regulacijo v letih 1783 do 1786. Map od teh meritev ni bilo. Do leta 1802 gozdovi niso bili geodetsko izmerjeni. Merili so 42 oralov in 1290 kvadratnih klafter. To je manj, kot je imela gozdov marsikatera kmetija. Tudi kmetijskih zemljišč vseh kategorij je imela le okoli 55 oralov.

Gozdovi so bili obraščeni predvsem s smreko, vendar ta očitno še ni bila primerna za stavbni les, zelo malo dreves je bilo primernih za trame in za žagovce. Od listavcev so bili slabo razširjeni jelša, breza, beli gaber in le nekaj hrastovih dreves. Po napovedih jožefinske urbarialne regulacije bi iz gosposčinskih gozdov letno lahko prodali 64 klafter drv.

Gozdovi niso bili razdeljeni v oddelke niti ni bila lesna zaloga ocenjena po strokovnih kriterijih. Gozdovi so se pomlajevali po naravni poti brez dosejavanja s semenom ali dosajanja sadik. Gosposčina je menila, da to zadostuje, ker je bila poraba lesa zelo skromna, le za potrebe gosposčine in gosposčinskega osebja. Lesa skoraj niso prodajali, da bi se gozdovi opomogli in bi pozneje iz njih iztržili več. V devetih letih (1793–1801) ni bilo nobenih gozdnih požarov. V tamkajšnjih krajih ni bilo v navadi, da bi v gozdovih kurili pastirske ognje. V gozdovih je imela hasnovorno in vrhovno lastno (dominium utile in dominium directum) le gosposčina.

V gosposčinskih gozdovih so se dogajale kraje lesa kljub nenavadni skrbi gosposčinskega viničarja (Weinzedl), ki je skrbel tudi za gozdove. Sum je padel vedno na sosede. Odkrite storilce tega kaznivega dejanja so obravnavali kot tatove po kazenskem pravu. Vendar so to vedno bili reveži, ki niso imeli lastnih gozdov in si drv niso mogli kupiti. Če bi hotela gosposčina odpraviti kraje lesa, bi morala odložnikom po zmerni ceni ponuditi drva in jih sploh spraviti v tako premoženjsko stanje, da bi si les lahko oskrbeli po normalni

poti. Drevje so podirali tik pri tleh. Panjev in korenin niso izkopavali. Na drevju niso podložniki delali nobene škode. Steljo so grabili le za potrebe gosposčinskih vinogradov, kjer je služila za organski gnoj. Podložniki niso imeli pravice do grabljenja stelje.

Pravico do paše v gosposčinskih gozdovih je imelo sedem podložnikov s posestvi v bližini gozdov. To pravico so utemeljevali z neprekinjeno rabo od davnih časov – torej z zastaranjem – niso pa o tem imeli nobenih listin. Bili pa so to taki posestniki, ki bi brez gozdne paše ne mogli rediti ustreznega števila živine, ker niso imeli dovolj lastne zemlje. Število živine in čas paše niso bili omejeni. Pasti so začeli v maju, ko se je zemlja že utrdila in vse do jeseni, dokler se je dalo najti kaj krme. Številu živine je nihalo od leta do leta, vendar so bili v povprečju 4 voli, 12 krav in 7 telet. Za to pravico so morali posekati in spraviti na kup za vsako kravo in vsakega vola po 3, za teleta pa poldrugo klaftero drv. V gozdovih ni bilo svinjske paše.

V gozdovih ni bilo skrivnih poti, niti se niso v njih zadrževali klateži. Cene lesa so se spreminjale od leta do leta v odvisnosti od razmer na trgu in od kraja, kjer je raslo drevje. Les so prodajali le na panju. Ker gosposčina ni imela strokovnega gozdarja in ni izvajala skoraj nobenih gojitvenih ukrepov, je imela s tem le neznatne stroške, v letih 1796, 1797, 1800 po 12 fl.⁴

Prodajali so tudi drva gosposčinskemu osebju po 2 fl klaftero, zasebnikom pa po licitaciji ali tržnih cenah. Za hlodovino so iztržili v povprečju devetih let (1793–1801) po 19 fl 25 kr letno, za povprečno 11 klafter drv pa po 16 fl 50 kr.⁵

Zaradi majhnih gozdov je bil lov skromen in še to le nižji lov, ki je bil dan v zakup od leta 1797 naprej za 1 1/2 fl letno.⁶

Gosposčina Štanof je na našem ozemlju prav značilen primer rentne gosposčine. Njeni glavni dohodki so izvirali od desetine in od prodaje vina, ki so ga na 6 oralih pridelovali v lastni reži. Kljub neznatnim površinam zemljišč pa je bila zelo donosna, saj je njen povprečen letni čisti donos znašal približno 2500 fl. Čisti donos iz gozdov, če ne upoštevamo stroškov njihovega nadzora, ki ga je poleg drugega opravljal gosposčinski viničar

³ Ibid. Von der Beschaffenheit der Forste und Waldungen, fo 2/V–28 R.

⁴ kot opomba 2, str. 183.

⁵ kot opomba 2, str. 176, 178.

⁶ kot opomba 2, str. 180.

gozdar, je znašal v povprečju devetih let 32 fl, t.j. le 1,28 % letnega čistega donosa.

Za ponazoritev tedanjih vrednosti naj omenim, da je namestnik upravnika gosposčine zaslužil 262 fl letno, da je mecen (61 1/2 litra) pšenice stal 2 1/2 fl, klafta (ne sedanja!) drv pa ob gozdni poti 2 fl.

DIE WALDWIRTSCHAFT AUF DER STAATS (STUDIENFONDS) HERRSCHAFT ŠTANOF (STEINHOFF) AM ÜBERGANG AUS DEM 18. INS 19. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

In dem Beitrag wird die Waldwirtschaft der Staats (Stadionfonds) herrschaft Štanof (Steinhof), die ehemals den Jesuiten zu Graz gehörte, anhand der Güterbeschreibung aus dem Jahre 1802 behandelt. Diese Herrschaft war sehr klein, ihre Haupteinnahmen waren Zehente. Ihr Waldbesitz belief sich nur auf 42 Joch, war frei von Passivservitutsrechten, nur sieben Untertanen hatten darin das Recht der zeitlich und stücknässig unbeschränkten Viehweide, jedoch gegen Entgelt in Form des Schlagens und Zusammenbringens des Scheiterholzes. Die Waldaufsicht führte der herrschaftliche Weinzedl. Die Streu wurde für die Düngung in den herrschaftlichen Weinzedl. Die Streu wurde für die Düngung in den herrschaftlichen Weingärten benutzt. Holzrentfremdungen kamen vor. Die Täter waren an die Wälder angrenzende Untertanen, die entweder keine eigene Wälder hatten, oder zu arm waren um sich das Holz zu kaufen. Die Wälder waren hauptsächlich mit jüngeren Fichten und im geringen Ausmass mit minderwertigen Laubholzarten (Erlen, Birken, Hainbuchen) bewachsen. Die Wälder wurden in dem behandelten Zeitraum geschont und daraus sehr geringer Aushieb bewilligt, hauptsächlich in Form des Scheiterholzes, das die Untertanen bereiteten. Dieses Holz wurde dem Herrschaftspersonal und Fremden verkauft. Der Beitrag der Waldwirtschaft zum Reinertrag der Herrschaft war sehr gering; in den Jahren 1753–1801 betrug er durchschnittlich nur 1,28 %.

DRUŠTVENE VESTI

Ekskurzija upokojenih gozdarjev in lesarjev

Tudi letos se nam je izpolnila želja po izletu. 28. maja smo šli na izlet, ki nam ga je omogočila Zveza DIT gozdarstva in lesarstva Slovenije.

Tokrat smo se odločili za Dolenjsko, na gozdnogospodarsko območje Novo mesto, z močno razvito predelavo lesa v sklopu delovne organizacije Novoles.

Prvi postanek na vožnji proti Dolenjski, ob reki Krki, dolini gradov je bil v Žužemberku, kjer nas je pričakal spremljevalec na nadaljnji poti Slavko Klančar, dipl. inž., direktor TOZD Gozdarstvo Podturn. Ob gradu iz XI. stoletja, znanem po srditih bojih iz NOB, nas je seznanil s krajem, ki šteje 600 prebivalcev z majhno industrijo. Nadaljevali smo vožnjo proti vasi Dvor, ki je znana po fužinarstvu in oglarstvu iz 1700. leta. Na vožnji proti Soteski, kjer obratuje žaga, ki je v sklopu Novolesa, nas je še seznanil s krajem Podturn, kjer stoji destilarna-proizvodnja eteričnega olja.

Okrog 10. ure smo prispeli v Črmošnjice, kjer nas je sprejel direktor GG Novo mesto Jože Petrič, dipl. inž. in nam s podatki predstavil njihovo organizacijo. Obsega 152.000 ha površine, od tega je 54 % ali 82.000 ha gozdov družbenega in zasebnega sektorja s 15 milijoni m³ lesne mase. Od tega je 30 % iglavcev in 70 % listavcev, predvsem bukovina, ki je danes zelo iskana v predelavi lesa, z 160 m³ na ha, z letnim posekom 70 % letnega prirastka, kar znaša okrog 300.000 m³. Glavni odjemalci lesne mase so Novoles, Krško, IMV in Pionir ter celulozne tovarne in tovarne ivernih plošč. Zanimiv podatek je tudi ta, da je povpraševanje po drvih v velikem porastu, saj jih letno prodajo približno 50.000 prm. Zaposlenih je 750 delavcev, od tega kar 25 gozdarskih inženirjev. Gozdno gospodarstvo je sestavljeno iz 10 temeljnih organizacij, kar je neobhodno potrebno za tako veliko območje.

Po dopoldanskem okrepčilu smo imeli terenski ogled bližnje semenske plantaže zele-